

УДК 001+62:316.4

ПРОБЛЕМА ДІАЛОГІЧНОСТІ ТА СУЧАСНА ЦІННІСНА ОРІЄНТАЦІЯ СТУДЕНТСТВА ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

О. М. Мелашенко

*кандидат філософських наук, доцент кафедри психології та педагогіки
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут», Київ, Україна
m12345123@gmail.com*

У даній статті предметом дослідження виступили особливості усвідомлення онтологічних проявів діалогічності та ціннісної орієнтації студентства технічного вищого навчального закладу. Виявлено, що освітній процес, який є культурною складовою складного і об'ємного процесу соціокультурного синтезу, формування суб'єкта нового громадянського суспільства, проблема сутності ціннісних орієнтацій особистості, зумовленої суспільною потребою в осмисленні закономірностей формування духовно-моральних настановлень майбутньої національної технічної еліти. Сучасність доводить значимість проблематики діалогічності в зв'язку з проблемами людського спілкування та соціальної взаємодії, вона є багатоаспектна та міждисциплінарна, має культурно-історичний, соціальний, комунікативний та інші виміри, здійснено філософський аналіз онтологічних проявів діалогічності у технічній діяльності та викликаних цим трансформацій природи і світогляду людини. Результати дослідження свідчать, що філософія діалогу є суб'єкт-об'єктна логіка мислення, а діалогічність мислення виступає допомогою в всебічному сприйманні дійсності молодого фахівця. Висвітлено проблему необхідності створення рівних можливостей для розвитку і розкриття індивідуальності особистості. Запропоновано напрям розвитку діалогічності в умовах змін вищих технічних вишів українського суспільства.

Ключові слова: освіта, громадське суспільство, філософія діалогу, цінності, технічна освіта, технічна еліта

PROBLEM OF INTERLOCUTORY AND MODERN VALUED ORIENTATION OF STUDENTS TECHNICAL UNIVERSITY

O. M. Melaschenko

*PhD in Philosophy, Assistant professor of Psychology and Pedagogics Department
National Technical University of Ukraine
«Kyiv Polytechnic Institute», Kyiv, Ukraine
m12345123@gmail.com*

The educational process as a cultural component of the more complex process of socio-cultural synthesis, formation of the subject of new civil society. The problem is essence of the value orientations of the person is caused today by public need understanding of the morally valuable of the future the national technical elite. The present proves be significance of interlocution problems in case of human communication complexities and social interactions. It has many directions, cultural, historical, social, communicative and other measurings. The author made own philosophical analysis of ontologic displays in interlocutory technical activity and caused transformations in nature and human outlook. Philosophy of dialogue as a subject-object logic of thinking. Interlocutory thinking — is help complete perception of the young professionals. The author proposes the direction of development interlocution in conditions of changes in national technical universities of Ukrainian society.

Key words: education, civil society, values, technical education, philosophy of interlocution, technical elite, ontologic.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Переосмислення визначення місця людини в науково-технічній творчості, призначення і функцій філософського знання у сучасній системі освіти у зв'язку з суспільними перетвореннями в Україні актуалізує проблему визначення змісту, структури і спрямованості матеріалу, який має скласти основу базових вузівських курсів підготовки науково-технічних кадрів. Виконання такого завдання неможливе без врахування стратегічних орієнтирів і цілей трансформації суспільства.

Подолання економічної стагнації, прискорення демократичних перетворень та інтеграція України у світове співтовариство — це ті орієнтири, які мають визначати пріоритети та цінності випускників вищих технічних університетів.

Освіта як складова культури в широкому розумінні готує людей до змін в суспільстві і житті, вчить сприймати зміни як цінність, скеровує їх діяльність на конструктивні зміни, які виходять за існуючі стереотипи. Вища освіта, в кращому сенсі, формує уявлення про реальність, яка відбувається в соціумі, а її ефективність визначається готовністю людини до конструктивних змін, що дозволяють вирішувати суперечності суспільного розвитку.

Сучасний процес просвітництва, безумовно, є об'єктивним соціокультурним процесом, що обумовлено переходом від традиційного суспільства до громадянського і детерміновано нагальною необхідністю формування самостійних суб'єктів громадянського суспільства.

Розглядаючи сучасну людину громадянського суспільства, ми маємо самостійного діяльно-індивіда-суб'єкта в системі безособово-речових зв'язків, що дає йому автономність за соціокультурним статусом: певний простір внутрішньої свободи, суверенність внутрішнього вибору, природну відповідальність, за яку відповідає він сам і тільки сам.

Людина, що входить у нову культуру, є наслідком серйозних змін в соціальній структурі суспільства, в принципах його соціальної, економічної і політичної організації. Все це трансформує мотиваційну сферу автономного суб'єкта, тому що веде до можливості постановки таких життєвих цілей, які раніше були для нього неможливі.

Розширення меж суб'єктності індивіда збільшує, посилює процес його творчості і творення, розширює рамки досягнення невідомого і "творіння" нібито неможливого. Як результат — прискорення темпів соціального і культурного розвитку, становлення і розвиток сучасної техногенної цивілізації, загальний прогрес соціуму.

Як показують соціологічні дослідження, процес становлення сучасної громадянської особистості відбувається в комплексі взаємопов'язаних економічних, соціальних, політичних і правових процесів, появи інститутів підприємництва та ринку, утвердження індивідуальної законної власності, виникнення форм правової держави та інститутів демократії з можливістю впливу громадян на процедури прийняття законів, захистом свобод і прав особистості і т. д. З іншого боку — процеси самоорганізації нового суспільного організму пов'язані з наявністю адекватно сформованої людини. Все це необхідно розглядати як відображення відповідних фаз в становленні громадянського суспільства в цілому, в утворенні його суб'єктивного ядра.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Постійне розширення суб'єктного складу соціуму за рахунок "відокремлених окремих" індивідів потребує культурної ціннісної "підтримки" процесів їх самоорієнтації, самовизначення та самореалізації в якості суб'єктів нових відносин.

Сучасна трансформація соціального складу українського соціуму і принципів змін в його суб'єктній структурі ведуть до змін в політичних (у інститутах і перерозподілу владних функцій, і в цьому процесі задіяні як традиційні інститути (державна, церква), так і непривілейовані стани колективності.

Сьогодні ми фіксуємо «відділення» самосвідомості суспільства від ідеології держави, а, отже, суспільство перестає бути об'єктом держави і поступово набуває статусу самостійного суб'єкта — громадянської нації.

Сучасний молодий громадянин все більше набуває почуття загальної громадянської рівності, гідності і честі, почуття спільності та солідарності.

Всі ці процеси призводять до вибудовування індивідом-суб'єктом власної системи ідентичностей — системи (ієрархії) соціальних зв'язків і відносин.

Самоідентифікація підводить підсумок процесу становлення самостійної і відповідальної особистості громадянського суспільства, її самовизначення (тобто формування в контексті необхідних соціальних ролей власної індивідуальності, і, громадянський вибір, який, безумовно, робить особистість, визначаючи своє ставлення до різних структур нового суспільства і пов'язуючи з ними своє «Я»".

Саме тому, в структурі цілей виховання ми відстежуємо зрушення від соціоцентричних цілей, які формували і відображали «соціальне замовлення», до персоноцентричних цілей, які відображають потреби індивіда.

Перехід до інформаційного суспільства розкриває характер тиску технічних факторів на виховання. Нове ускладнення програми соціалізації індивіда спрямоване на подальше посилення формування у молодій людини особистісного начала.

Сучасне застосування комп'ютерних технологій знайшло своє широке застосування в усіх галузях виробництва та управління, зв'язку та дозвілля. Суспільне багатство створюється за

рахунок розумових здібностей людини, тому і винагороджуються ці здібності: статус людини буде визначатись рівнем освіти та кваліфікації. Мова іде про перетворення живої людської свідомості і очікування формування нового відношення до людини, як головного капіталу, базової цінності суспільства та, водночас, головні ризики ведуть своє походження від дій та рішень. Сьогоднішня відзначається згасанням багатьох ідей, що організовували та направляли життя людини в індустріальну епоху. Особливу увагу у дослідників викликає кризовий стан людини, озброєної технічною міццю, що на їх думку, може призвести до виродження людини — морального та біологічного. Цей регрес з'єднуються з науково-технічним прогресом, викликає найбільш песимістичні прогнози майбутнього (Т. Адорно, В. Александрова, Х. Бек, В. Белозерцев, М. Вебер, А. Ермоленко та інш.)

В сучасній науці маємо багато визначень та наукових теорій відносно ціннісних орієнтацій особистості, а саме: ціннісні орієнтації — система матеріальних та ідеальних предметів, яка має значення для окремого соціального суб'єкта з позицій задоволення його потреб та інтересів, що мають спиратись на існуючі норми суспільства (праці О.Бабкіної, М.Головатого, Є.Головахи, В.Огнев'юка, Л.Сокурнянської, В.Табачковського та ін.). Дослідження ціннісних орієнтацій особистості показують, що вони є важливим соціально-психологічним утворенням особистості, яке проявляється в усіх сферах людської діяльності.

Формування сучасної професійної спрямованості та компетентності молоді в Україні через ціннісну орієнтацію стикається з різнохарактерністю в культурному і мовному відношенні поліетнічного контингенту студентів. Піднімається проблема необхідності створення кожній молодій людині рівних можливостей для розкриття та розвитку її індивідуальності, формування та самоформування її суверенної, самостійної і відповідальної особистості суспільства, яка має чітку ціннісну орієнтацію і веде здоровий спосіб життя.

Саме останнє ставить ряд серйозних питань — який культурний матеріал може вирішити це завдання, адже цей матеріал з'являється при сучасному ціннісно-смысловому контексті. Звідси ми неминуче приходимо до організації загального змісту освіти та взаємодії різних мов і культур, поєднання їх образних і ціннісних систем, визначення їх взаємної контактності в смислових кодах.

Сучасна українська дійсність визначається багатоукладністю соціуму, різноманітністю розвитку окремих регіонів, мов, культур. Ця ситуація ставить питання — яка роль відводиться вищій технічній школі в розвитку ціннісної орієнтації молоді в процесі створення співгромадянства, для складання громадянської нації на поліетнічній, полікультурній, поліконфесійній гетерогенно-ціннісній основі.

Довгі роки головним регулятором формування ціннісної орієнтації була категорія виховного ідеалу — з арсеналу педагогіки та антропології, сьогодні вона виявилася практично викинутою з контексту освіти.

Актуальним напрямом у формуванні ціннісної орієнтації у формуванні професійної спрямованості та компетентності молоді є питання, пов'язане зі ступенем самостійності суб'єктності різних етносів, які проживають і навчаються в Україні, що також повністю враховується в процесі формування професійної спрямованості молоді.

Все вище сказане, з нашої точки зору, показує необхідність серйозної теоретичної і практичної роботи для отримання достовірної картини ціннісної орієнтації сучасної молоді і, за потребою, зіставлення її з положенням справ в інших країнах світу.

Однак, звернення до зовнішнього досвіду далеко не завжди гарантує очікувані результати, тому що міграційний сценарій життя молоді, студентства, властивий більшості країн світу, підпорядковується іншим особливостям механізму формування ціннісної орієнтації молодих людей.

Саме з цим пов'язаний інтерес до серйозного аналізу процесу формування професійної спрямованості та компетентності молоді через ціннісну орієнтацію і здоровий спосіб життя.

Однак, престижність вищої технічної освіти викликала появу великої кількості ВНЗ, які дають дипломи людям, часто нездатним використовувати отримані науково-технічні знання для розвитку суспільства і персонально себе.

У соціальній практиці навчання, виховання і розвитку студентів, особливо технічних вузів, досить поверхнево розглядаються питання ціннісної орієнтації і здорового способу життя, які при їх вивченні припускають, що молода людина активно і цілеспрямовано відноситься до оточуючих її процесів, прагне свідомо і планомірно змінювати соціальне середовище.

Сучасне дослідження культурних кодів історичних цілісностей пов'язується з ціннісними орієнтаціями знання і технологій. Саме в цьому контексті розглядається сакральне та профановане знання. Дослідження базових цінностей, протоархетипів та архетипів розкривають культурне різноманіття світу, на тлі якого розкриваються системи знання і технологій в контексті парадигми класичної, неокласичної, постнеокласичної науки.

Культура постає у вигляді як зовнішнього середовища, в яке вписані знання, науки і технології, так і вигляді культурного оточення науки і системної цілісності історико-культурних компонентів.

Техногенна культура чи технокультура пов'язується з певними формами реалізації цінностей, серед яких після політичних та економічних введених технічні, технократичні, інструментально-естетичні, що виводяться зі зняряддєвого, утилітарно-практичного розуміння техніки.

В сучасних умовах «технічне» розкривається з позицій гуманітарного, у якому «технічне» суть «людське». «Людське» пов'язується з творчою реалізацією людських здібностей, проте технічна діяльність по відношенню до цієї реалізації виступає лише як умова, хоча і необхідна.

Тому, на нашу думку, сьогодення диктує необхідність філософії діалогу, що спирається на суб'єктно-об'єктну логіку мислення, що має основний принцип: моє відношення до світу визначається іншими в ньому.

Мова йде про діалогічне мислення, що не протиставляє світ цінностей світу речей, а допомагає відкривати їх одне для одного.

Жити — значить брати участь у діалозі: питати, слухати, відповідати, погоджуватися тощо. У цьому діалозі людина бере участь всією повнотою життя: очима, губами, руками, душею, духом, всім тілом, вчинками. Вона вкладає всю себе в слово, і це слово входить у діалогічну тканину людського життя, у світовий симпозиум. Мовна модель світу змінюється моделлю діалогічною. Кожна думка й кожне життя впливають на незавершений діалог. Неприпустимо й уречевлення слова: його природа теж діалогічна. Діалектика — абстрактний продукт діалогу.

Діалог — це відношення, в яких кожен учасник змінює себе й іншого, тобто відношення якісно різних особистостей, здатних сприймати Іншого як самоцінну особистість.⁽⁸⁾ Тобто, ми будемо мати розуміння гуманітарних наук і мислення через діалог як спосіб буття людини у світі і як спосіб пізнання гуманістичної, наповненої змістом поліфонічної дійсності.

Вища технічна освіта повинна стати найважливішим інструментом організації процесу формування ціннісної орієнтації молоді, що грає ключову роль у формуванні соціального потенціалу молоді. У постійно змінюваному суспільстві молодій людині надається широкий діапазон вибору моделей поведінки, що визначаються суб'єктивною реальністю, де і створюються передумови до формування професійної компетентності молоді.

Сприймаючи цінності даного соціуму, індивід здатен творчо з позицій своєї ціннісної системи долучитись до суспільного творення. Ціннісні орієнтації зумовлюють життєві цілі студентської молоді, потреби, інтереси, що формують світогляд людини.

Ціннісна самосвідомість студентства має динамічний характер, і, саме в цьому закладено її соціотрансформаційний потенціал.

В умовах інтеграції науки та освіти, переходу від адаптаційних моделей освіти до впровадження концепції вищого навчального закладу-дослідника зростає актуальність переходу від розгляду людини в науково-технічній творчості як врівноваженої, моральної та соціально відповідальної особистості, до з'ясування значення її ідентифікації з національною, історичною, державною спільнотою для формування національної технічної еліти. Соціологічні дослідження студентів та аспірантів НТУУ «КПІ» у 2007 р., 2010 р., 2012 р. показують, що незважаючи на задекларовані високі соціальні цілі науково-технічної творчості (НТТ), серед молоді переважають прагматичні цінності та орієнтації на входження НТТ в межі соціально-правової ідентифікації, спрямованої на підвищення рівня освіти, вступу в аспірантуру, використання матеріально-технічних можливостей вищого навчального закладу, досягнення матеріального добробуту, грошей, слави, успіху.

Всі респонденти нашого соціологічного дослідження продемонстрували монологічний погляд, спрямований тільки на себе, на нерозуміння того, що відбувається за межами їхнього «Я», а це призводить, зазвичай, до жорсткого прагнення одноосібного домінування.

Сучасний стан знання має і багатосторонній діалог, і концептуальні інновації. Урахування ціннісної орієнтації можливих суб'єктів науково-технічної діяльності може зробити реальним діалогічне спілкування, тобто, тоді ми зможемо зазначити що є діалог в науці, і, таким чином, визначити наявність, або відсутність гуманітарних характеристик в сучасному науково-технічному мисленні майбутніх фахівців.

На закінчення слід відзначити дійсно нагальну гостру необхідність зберігати універсальні гуманітарні цінності у поєднанні з професійною реалізацією особистості. Реальна інноватика в системі вищої технічної освіти полягає не тільки в якісних змінах змісту навчальних програм, технічних спеціальностей, а й у формуванні ціннісної орієнтації, діалогічності питань професійної діяльності, тому що не секрет, що, залежно від уявлень про науку і техніку, вибудовується вузівська програма, стандарт і стратегія освіти і, в кінцевому рахунку, установки урядових рішень та державна політика.

Такий висновок доречний, якщо ми усвідомлюємо, що еволюція західного світу носить явно технічний характер (включаючи сферу науки) і саме спроба звернути більше уваги питанням ціннісної діалогічної орієнтації студентства і повинна стати виправданою при формуванні нової пізнавальної моделі (парадигми) техніки, що детермінує і нову модель технічної освіти України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамчук О. В. Формування ціннісних орієнтацій студентів ВТНЗ у навчально-виховному процесі / О. В. Абрамчук // Заголовок з екрану: Гуманізм та освіта IX Міжнародна науково-практична конференція, електронне наукове видання матеріалів конференції (10-12 червня 2008 р., м. Вінниця). – Режим доступу: <http://conf.vstu.vinnica.ua/humed/2008/>
2. Адорно Т. В. О технике и гуманизме / Т. В. Адорно // Философия техники в ФРГ: пер. с нем. и англ. (состав. и предисл. Ц.Г. Арзаканян и В.Г. Горохов). – М.: Прогресс, 1989. – С. 364–371.
3. Александрова В. П. Приоритеты научно-технического развития та їх роль у визначенні стратегічних орієнтирів інноваційної політики / В. П. Александрова // Наука та наукознавство, 2006. – № 4. – С. 5–21.
4. Алієва О. Г. Онтологія техніки як соціально-філософська проблема / О. Г. Алієва // Східно-Український університет. – № 5 (77). – Вересень-жовтень 2006. – С. 91–94.
5. Андрос Є. І. Інтелект у структурі людського буття / Є. І. Андрос. – К.: Стило, 2010. – 258 с.
6. Аршинов В. И. Философские проблемы развития и применения нанотехнологий / В. И. Аршинов, М. В. Лебедев // Философские науки. – 2008. – № 1. – С. 58–79.
7. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М.: Искусство, 1979. – С. 318.
8. Бахтин М. М. Из архивных записей к «Проблеме речевых жанров» / М. М. Бахтин // Собрание сочинений: в 7 т. – М.: Русские словари, 1997. – Т. 5. – С. 207–286.
9. Бек Х. Сущность техники / Х. Бек // Философия техники в ФРГ. – М.: Прогресс, 1989. – С. 172–190.
10. Белозерцев В. И. Проблемы технического творчества как вида производства / В. И. Белозерцев. – Ульяновск: Приволжское книжное издательство (Ульяновское отделение), 1970. – 352 с.
11. Бердяев Н. А. О назначении человека / Н. А. Бердяев. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2000. – 620 с.
12. Вебер М. Наука как призвание и профессия / М. Вебер // Самосознание европейской культуры XX века. Мыслители и писатели Запада о месте культуры в современном обществе. – М.: Логос, 1991. – С. 130–149.
13. Гнатик Е. Н. Роль ценностного похода в антропогенетике и генетической инженерии / Е. Н. Гнатик // Вопросы философии, 2007. – Вып. 8. – С. 70–78.
14. Донских О. А. Трансформация ценностных ориентаций / О. А. Донских // Философия образования. – 2005. – № 2(13). – С. 121–127.
15. Дьюи Д. Демократия и образование / Д. Дьюи. – М.: Педагогика-пресс, 2000. – 382 с.
16. Ермоленко А. Этика ответственности и социальное бытие человека / А. Ермоленко. – К.: Наукова думка, 1994. – 200 с.
17. Зязюн М. Соціокогнітивні теорії виховання особистос-

REFERENCES

1. Abramchuk O. V. Formuvannya cinnisnyh orijentacij studentiv VTNZ u navchal'no-vyhovnomu procesi / O. V. Abramchuk // Zagolovok z ekranu: Gumanizm ta osvita IX Mizhnarodna naukovopraktychna konferencija, elektronne naukove vydannja materialiv konferencii' (10-12 chervnja 2008 r., m. Vinnycja). – Rezhym dostupu: <http://conf.vstu.vinnica.ua/humed/2008/>
2. Adorno T. V. O tehnikе i gumanizme / T. V. Adorno // Filosofija tehniki v FRG: per. s nem. i angl. (sostav. i predisl. C. G. Arzakanjan i V.G. Gorohov). – M.: Progress, 1989. – S. 364–371.
3. Aleksandrova V. P. Priorytety naukovotehnichnogo rozvytku ta ih rol' u vyznachenni strategichnyh orijentyriv innovacijnoi polityky / V. P. Aleksandrova // Nauka ta naukoznavstvo, 2006. – № 4. – S. 5–21.
4. Alijeva O. G. Ontologija tehniki jak social'nofilosofs'ka problema / O. G. Alijeva // Shidno-Ukrain's'kyj universytet. – № 5 (77). – Veresen'zhovten' 2006. – S. 91–94.
5. Andros Je. I. Intelekt u strukturi ljuds'kogo buttja / Je. I. Andros. – K.: Stylos, 2010. – 258 s.
6. Arshinov V. I. Filosofskie problemy razvitija i primenenija nanotehnologij / V. I. Arshinov, M. V. Lebedev // Filosofskie nauki. – 2008. – № 1. – S. 58–79.
7. Bahtin M. M. Jestetika slovesnogo tvorcestva / M. M. Bahtin. – M.: Iskusstvo, 1979. – S. 318.
8. Bahtin M. M. Iz arhivnyh zapisej k «Probleme rechevyh zhanrov» / M. M. Bahtin // Sbranie sochinenij: V 7 t. – M.: Russkie slovari, 1997. – T. 5. – S. 207–286.
9. Bek H. Sushhnost' tehniki / H. Bek // Filosofija tehniki v FRG. – M.: Progress, 1989. – S. 172–190.
10. Belozercev V. I. Problemy tehničeskogo tvorcestva kak vida proizvodstva / V. I. Belozercev. – Ul'janovsk: Privolzhs'koe knizhnoe izdatel'stvo (Ul'janovskoe otdelenie), 1970. – 352 s.
11. Berdjaev N. A. O naznachenii cheloveka / N. A. Berdjaev. – M.: JeKSMO-Press, 2000. – 620 s.
12. Veber M. Nauka kak prizvanie i professija / M. Veber // Samosoznanie evropejskoj kul'tury XX veka. Mysliteli i pisateli Zapada o meste kul'tury v sovremennom obshhestve. – M.: Logos, 1991. – S. 130–149.
13. Gnatik E. N. Rol' cennostnogo pohoda v antropogenetike i geneticheskoj inzhenerii / E. N. Gnatik // Voprosy filosofii, 2007. – Vyp. 8. – S. 70–78.
14. Donskih O. A. Transformacija cennostnyh orijentacij / O. A. Donskih // Filosofija obrazovanija. – 2005. – № 2(13). – S. 121–127.
15. D'jui D. Demokratija i obrazovanie / D. D'jui. – M.: Pedagogika-press, 2000. – 382 s.
16. Ermolenko A. Jetika otvetstvennosti i social'noe bytie cheloveka / A. Ermolenko. – K.: Naukova dumka, 1994. – 200 s.
17. Zjazjun M. Sociokognityvni teorii' vyhovannja

- ті / М. Зязюн // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. – 2007. – Вип. 16. – С. 143–158.
18. Кассирер Э. Опыт о человеке: введение в философию человеческой культуры / Э. Кассирер // Проблема человека в западной философии. Переводы. – М. : Наука, 1988. – С. 3–30.
 19. Корсак К. Формування філософії нанотехнологій і освіта України / К. Корсак // Філософія освіти, 2005. – № 1. – С. 126–134.
 20. Ленк Х. Ответственность в технике, за технику, с помощью техники / Х. Ленк // Философия техники в ФРГ. – М. : Прогресс, 1989. – С. 372–392.
 21. Лукьянец П. Б. Феномен творчество и современная образовательная культура / П. Б. Лукьянец // Философское образование. – 2007. – № 2 (19). – С. 261–267.
 22. Мегем Е. Спільна творча діяльність викладачів і студентів – основа проектно-технологічної підготовки / Е. Мегем // Вища освіта України. – 2005. – № 4. – С. 90–94.
 23. Мэмфорд Л. Миф машины: техника и развитие человечества / Л. Мэмфорд. – М. : Логос, 2001. – 408 с.
 24. Нікітіна І. В. Особливості оптимізації розвитку творчого потенціалу студента технічного університету / І. В. Нікітіна // Науковий часопис / НПУ ім. М.П. Драгоманова. – 2007. – Вип. 11. – С. 131–135.
 25. Печчеи А. Человеческие качества / А. Печчеи. – М. : Прогресс, 1985. – 294 с.
 26. Розов М. А. Познание и инженерное проектирование / М. А. Розов // Философия науки. – 2008. – № 3. – С. 21–34.
 27. Сертакова И. Н. Специфика творческой деятельности специалиста технической сферы / И. Н. Сертакова // Аналитика и культурология. – 2008. – № 1 (10). – С. 12–25.
 28. Тугай Н. Формування духовної культури майбутніх інженерів як навчальна проблема / Н. Тугай // Науковий часопис НЕПУ ім. М.П. Драгоманова. – 2007. – Вип. 16. – С. 246–251.
 29. Шашкова Л. О. Методологічні аспекти проблеми інтеграції природничо-наукового та соціально-гуманітарного знання / Л. О. Шашкова // Науковий вісник Чернівецького університету. Філософія : Зб. наук. праць. – 2006. – Вип. 309–310. – С. 9–13.
 30. Шенкаренко М. І. Винахідницька діяльність в Україні : тенденції розвитку / М. І. Шенкаренко, О. М. Кузнецова // Статистика України. – 2006. – № 2. – С. 52–57.
- osobystosti / M. Zjazjun // Naukovyj chasopys NPU im. M.P. Dragomanova. – 2007. – Vyp. 16. – S. 143–158.
18. Kassirer Je. Opyt o cheloveke: vvedenie v filosofiju chelovecheskoj kul'tury / Je. Kassirer // Problema cheloveka v zapadnoj filosofii. Perevody. – M. : Nauka, 1988. – S. 3–30.
 19. Korsak K. Formuvannja filosofii nanotehnologij i osvita Ukraïny / K. Korsak // Filosofija osvity, 2005. – № 1. – S. 126–134.
 20. Lenk H. Otvettstvennost' v tehnikе, za tehniku, s pomoshh'ju tehniky / H. Lenk. // Filosofija tehniky v FRG. – M. : Progress, 1989. – S. 372–392.
 21. Luk'janec P. B. Fenomen tvorchestvo i sovremennaja obrazovatel'naja kul'tura / P. B. Luk'janec // Filosofskoe obrazovanie. – 2007. – № 2 (19). – S. 261–267.
 22. Megem Je. Spil'na tvorcha dijal'nist' vykladachiv i studentiv – osnova proektno-tehnologichnoi' pidgotovky / Je. Megem // Vyshha osvita Ukraïny. – 2005. – № 4. – S. 90–94.
 23. Mjemford L. Mif mashiny: tehnikа i razvitie chelovechestva / L. Mjemford. – M. : Logos, 2001. – 408 s.
 24. Nikitina I. V. Osoblyvosti optymizacii rozvytku tvorchogo potencialu studenta tehničnogo universytetu / I. V. Nikitina // Naukovyj chasopys / NPU im. M. P. Dragomanova. – 2007. – Vyp. 11. – S. 131–135.
 25. Pechchei A. Chelovecheskie kachestva / A. Pechchei. – M. : Progress, 1985. – 294 s.
 26. Rozov M. A. Poznanie i inzhenernoe proektirovanie / M. A. Rozov // Filosofija nauki. – 2008. – № 3. – S. 21–34.
 27. Sertakova I. N. Specifika tvorcheskoj dejatel'nosti specialista tehničeskoj sfery / I. N. Sertakova // Analitika i kul'turologija. – 2008. – № 1 (10). – S. 12–25.
 28. Tugaj N. Formuvannja duhovnoi' kul'tury majbutnih inzheneriv jak navchal'na problema / N. Tugaj // Naukovyj chasopys NEPU im. M. P. Dragomanova. – 2007. – Vyp. 16. – S. 246–251.
 29. Shashkova L. O. Metodologichni aspekty problemy integracii pryrodnycho-naukovogo ta social'no-gumani-tarnogo znannja / L. O. Shashkova // Naukovyj visnyk Chernivets'kogo universytetu. Filosofija : Zb. nauk. prac'. – 2006. – Vyp. 309–310. – S. 9–13.
 30. Shenkarenko M. I. Vynahidnyc'ka dijal'nist' v Ukraïni : tendencii rozvytku / M. I. Shenkarenko, O. M. Kuznecova // Statystyka Ukraïny, 2006. – № 2. – S. 52–57.

Стаття надійшла до редакції 13.11.2012 р.